

Олена МАЛАХОВА,
к. е. н., ст. викладач

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ КРЕДИТНОЇ АКТИВНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

У статті автором розглянуто теоретичні основи реалізації грошово-кредитної політики центрального банку та вплив її основних важелів на кредитну активність банківських установ з метою задоволення потреб у кредитних ресурсах суб'єктів підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин. Особливу увагу акцентовано на окресленні проблем дієвості важелів монетарної політики центробанку в умовах розвитку ринкових відносин в Україні.

The author considers theoretical aspects of realization of Central Bank's monetary policy and influence of it's main instruments on bank's credit activity with the aim to obtain needs in credit resources of bank's clients in the market economy. The problems of monetary policy instruments of central bank in the conditions of forming market economy in Ukraine are considered in the article.

Забезпечення грошовими ресурсами суб'єктів підприємницької діяльності комерційними банками у значній мірі залежить від ефективності функціонування центрального банку і його впливу на кредитну активність банківських установ. У цьому зв'язку прослідковується тісний взаємозв'язок: з одного боку – центробанк, за допомогою певних економічних та адміністративних важелів визначає загальну поведінку та ділову активність банківських установ на ринку кредитних ресурсів; комерційні ж банки у відповідності до обраної кредитної політики можуть впливати на рівень кредитного забезпечення підприємницьких структур – з іншого.

Центральні банки також можуть безпосередньо впливати на кількість грошових ресурсів в економіці загалом, а відтак – на ресурсний потенціал комерційних банків та їхню кредитну активність зокрема, використовуючи при цьому різноманітні важелі грошово-кредитної політики. Це означає, що при виникненні кризових ситуацій вони теоретично у змозі надати дієву підтримку суб'єктам господарювання шляхом створення резервного фонду платіжних засобів для попередження їх банкрутств. Саме тому дослідження важелів впливу цент-

рального банку на кредитну діяльність банківських установ слід вважати *достатньо аргументованим та актуальним*.

В економічній літературі достатньо повною мірою досліджуються важелі впливу центрального банку саме на грошову масу, однак лише частково наголошується на значній ролі центрального банку у системі заходів щодо стимулювання кредитної активності банківських установ. Тому до завдань даного наукового дослідження потрібно віднести насамперед:

- узагальнення теоретичних підходів щодо визначення сутності грошово-кредитної політики центрального банку;
- дослідження впливу важелів грошово-кредитного регулювання центрального банку на кредитну активність банківських установ, а відтак і на ступінь забезпечення грошовими ресурсами економічних агентів;
- окреслення можливих шляхів оптимізації регулятивного впливу центрального банку на кредитну активність комерційних банків.

Специфіка функціонування центрального банку в ринкових умовах полягає у тому, що він, з однієї сторони – реалізує політику державного регулювання економіки, відповідає за стан грошового обігу в країні, представляючи інтереси держави загалом; а з іншої – забезпечує ефективність функціонування банківської системи на ринку кредитних ресурсів зокрема.

В сучасних умовах діяльність центрального банку має вирішальний вплив на стабільність національної валюти, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, активізацію ринкової кон'юнктури, вирівнювання платіжного балансу, що загалом визначає ефективність функціонування банківської системи та всієї економіки країни. Зазначені обставини обумовлюють необхідність вивчення питань, пов'язаних із визначенням статусу центрального банку в механізмі державного регулювання економіки, сфер його функціонування, оскільки місце центрального банку в ринковій економіці багато в чому визначає хід та напрямок економічного розвитку країни через вплив на кредитну активність комерційних банків, а відтак і кредитне забезпечення підприємницької діяльності.

З точки зору практичної реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності, грошово-кредитна (монетарна) політика центрального банку виступає у ньому базовою основою, оскільки використовуючи економічні та адміністративні важелі впливу на

пропозицію грошових ресурсів центробанк може суттєво впливати на кредитну активність комерційних банків, а відтак – на кредитне забезпечення ними підприємницької діяльності.

Більшість підходів до трактування змісту грошово-кредитної політики [1, 3, 4, 5] зосереджують увагу на регулюванні величини грошової маси, що, у свою чергу, впливає на інші макроекономічні параметри. Не заперечуючи принципову вірність указаних позицій, ми у той же час вважаємо необхідним зосередити увагу на змісті грошово-кредитної політики з точки зору ролі і місця центрального банку у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

З таких позицій, грошово-кредитну політику необхідно розглядати як складову державного регулювання економіки, котра через комплекс певних інструментів передбачає формування центральним банком вихідних умов практичної реалізації комерційними банками механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності, що відповідно, визначає ступінь забезпечення суб'єктів ринку необхідними кредитними ресурсами та досягнення тих чи інших цілей розвитку економіки.

Основним об'єктом грошово-кредитного регулювання з боку центрального банку виступає кредитна діяльність комерційних банків, що безпосередньо позначається на сукупній грошовій масі, від величини якої, у свою чергу, залежить динаміка основних показників розвитку економіки.

Слід зазначити, що ефект монетарної політики не обмежується лише грошово-кредитною сферою, а проявляється також у реальній економіці завдяки впливу монетарних змін на виробництво, інвестиції, зайнятість тощо. У цьому зв'язку монетарну політику слід розглядати як складову загальноекономічної політики держави (рис. 1).

Основними завданнями центрального банку в економіці країни, які тісно пов'язані між собою, на наш погляд, є: 1) досягнення кінцевих стратегічних цілей грошово-кредитного регулювання; 2) забезпечення стабільної роботи банківської системи як необхідної умови ефективного фінансового посередництва, а відтак – кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що центральний банк як головний кредитний інститут країни повинен враховувати загальноекономічні цілі та узгоджувати свої дії з урядом та іншими державними установами, що формують економічну й фінансову політику. З нашої точки зору, має сенс певне розширення кола кінцевих, стратегічних цілей грошово-

кредитної політики Національного банку України, що на рівні із підтриманням стабільної купівельної спроможності національної валюти повинні включати також *сприяння економічному росту і забезпеченню високої зайнятості*.

Рис. 1. Роль центрального банку в механізмі державного регулювання економіки.

Тривалі дискусії, що точаться навколо складу цілей грошово-кредитної політики центрального банку мають бути вирішені, на наш погляд, на користь визначення у якості пріоритетних завдань монетарного регулювання не лише досягнення цінової стабільності, а й стимулювання економічного росту. Це за умов досягнення фінансової стабілізації набуває ключового значення для подолання кризових явищ перехідного періоду. Визначення цілі стимулювання економічного росту в якості пріоритету монетарної політики центрального банку визначає ту важливу роль, яка належить відповідним інструментам грошово-кредитного регулювання у впливі на кредитну актив-

ність банківських установ, а відтак і кредитне забезпечення підприємницької діяльності.

Іншим стратегічним завданням центрального банку, як зазначалося вище, є забезпечення стабільної роботи банківської системи як необхідної умови фінансового посередництва. Це завдання досягається шляхом регулювання центробанком діяльності комерційних банків, а саме – через механізм застосування обов'язкових економічних нормативів, що значною мірою відображається на фінансовій стійкості банківських установ та їхній спроможності забезпечувати потреби підприємницьких структур в кредитних ресурсах.

З'ясування конкретних можливостей реалізації двох вказаних завдань обумовлює необхідність економічної оцінки базових функцій центробанку. Виокремленню функцій, що притаманні лише центральним банкам присвячено ряд наукових досліджень. Однак, різні автори по-різному тлумачать функції центробанку, що викликає необхідність теоретичного узагальнення та виокремлення базових функцій центробанку в практичній реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Найбільш придатною для обґрунтування фундаментальної ролі центрального банку в практичній реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності видається обґрунтування базових функцій центробанком та їх підпорядкованість О. В. Дзюблюком [2: 103]. На погляд цього автора, в економічній сфері центральні банки виконують такі базові функції: емісія готівки і організація грошового обігу; розрахунково-касове та кредитне обслуговування банків другого рівня (банк банків); розрахунково-касове та кредитне обслуговування держави (банк уряду); реалізація грошово-кредитної політики.

З нашої точки зору, слід виокремити таку важливу функцію центральних банків, за допомогою якої здійснюється практична реалізація механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності, як регулювання діяльності банків другого рівня. Економічна сутність цієї функції полягає у тому, що центральний банк, використовуючи економічні та адміністративні важелі грошово-кредитного регулювання, здійснюючи комплекс заходів нагляду та контролю за діяльністю комерційних банків, у значній мірі може впливати на їхню кредитну активність, а відтак на ступінь кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Необхідність виділення такої функції центрального банку як регулювання діяльності банків другого рівня є особливо важливою з огляду на такі обставини: по-перше – реалізуючи цю функцію, центральний банк вирішує стратегічне завдання забезпечення стабільної роботи банківської системи як необхідної умови фінансового посередництва; по-друге – в результаті проведення такого регулювання центральний банк має можливість стимулювати спрямування кредитних ресурсів комерційних банків у реальний сектор економіки та на розвиток вітчизняного виробництва.

Виокремлена функція центрального банку, а саме – регулювання діяльності банків другого рівня, з нашої точки зору, є однією з найважливіших функцій, котра безпосередньо може позначатися на кредитній активності банківських установ країни, оскільки зміна нормативів співвіднесення різних статей балансу може сприяти як розширенню, так і скороченню обсягів кредитного забезпечення суб'єктів господарювання.

За допомогою грошово-кредитних інструментів центробанк може істотно коригувати такі параметри як кількість і ціна (процентна ставка) позичкового капіталу, що відповідно до цілей державної економічної політики можуть впливати на попит і механізми використання кредитів у народному господарстві. До таких інструментів насамперед слід віднести: 1) проведення операцій на відкритому ринку державних цінних паперів, купівля яких збільшує грошову масу, а продаж скорочує її, що відповідно позначається на кредитному потенціалі банківських установ; 2) зміна норми мінімальних обов'язкових резервів: чим вона вища, тим менше кредитів можуть надавати комерційні банки; 3) збільшення або зменшення облікової ставки процента (дисконт), що означає, відповідно, обмеження або розширення кредитних можливостей банківської системи через механізми рефінансування.

Практично всі інструменти монетарної політики чинять опосередкований і загальний вплив на ділову активність комерційних банків, розширюють (або зменшують) можливості останніх щодо кредитування реального сектора економіки та коригують обсяги позичкових операцій (табл. 1).

Аргументування дієвості впливу інструментарію грошово-кредитної політики центрального банку на величину банківського капіталу та на ділову активність всіх суб'єктів підприємницької діяльності потрібно розглядати через призму спрямованості монетарної політики центробанку.

Таблиця 1

**Роль інструментів монетарної політики центрального банку
у механізмі кредитного забезпечення
підприємницької діяльності**

Інструменти монетарної політики центробанку	Зміна пропозиції грошових ресурсів на грошовому ринку	Вплив на величину вільного капіталу банків	Вплив на динаміку кредитного забезпечення підприємницької діяльності	Вплив на ділову активність підприємств
Операції на відкритому ринку ➤ купівля цінних паперів ➤ продаж цінних паперів	Зростає Зменшується	Збільшується Зменшується	Зростає Зменшується	Підвищується Знижується
Процентна політика ➤ зниження облікової ставки ➤ підвищення облікової ставки	Зростає Зменшується	Збільшується Зменшується	Зростає Зменшується	Підвищується Знижується
Політика обов'язкових резервів ➤ зниження норми обов'язкового резервування ➤ підвищення норми обов'язкового резервування	Зростає Зменшується	Збільшується Зменшується	Зростає Зменшується	Підвищується Знижується

Одним із найдієвіших важелів грошово-кредитного регулювання є здійснення центральним банком операцій на відкритому ринку. Політика відкритого ринку полягає у змінах обсягів купівлі та продажу цінних паперів (короткострокових зобов'язань держави) центральним банком з метою впливу на ресурсну базу комерційних банків. Це, у свою чергу, призводить до зміни резервів комерційних банків, а отже – маси

грошей в обігу, попиту на товари, пропозиції грошей і рівня процентних ставок в потрібному для центробанку напрямку. Купівля та продаж цінних паперів на відкритому ринку вважається найбільш гнучким інструментом грошово-кредитної політики і широко застосовується в регулятивній діяльності центральних банків розвинутих країн.

При реалізації політики «дорогих грошей» центральний банк продає на ринку цінні папери з метою обмеження динаміки грошової маси, скорочення обсягу кредитних ресурсів та зниження ділової активності банків. І навпаки, монетарна політика, що набуває спрямованості «дешевих грошей», передбачає придбання центральним банком цінних паперів у комерційних банків, що призводить до зростання ресурсної бази банківських установ та дозволяє збільшити обсяг кредитних операцій, стимулюючи тим самим поживлення господарської кон'юнктури, підвищення ділової активності та рівня кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

При цьому об'єктом зазначених операцій можуть слугувати державні зобов'язання, облігації місцевих органів влади, казначейські векселі, безпроцентні казначейські зобов'язання та інші цінні папери, перелік яких визначається центральним банком. Разом із тим, необхідно відзначити, що можливість здійснення центральним банком операцій на відкритому ринку залежить від розвитку вторинного фондового ринку в країні, який має забезпечувати не лише належний рівень ліквідності цінних паперів, вільну торгівлю ними, а й встановлення їх адекватної курсової вартості. В Україні ефективність використання цього інструменту грошово-кредитного регулювання пов'язана, насамперед, з рядом проблем: нерозвиненістю інфраструктури ринку цінних паперів; з недосконалістю законодавчої та нормативної бази, що регламентують здійснення операцій з цінними паперами, недостатнім рівнем довіри суб'єктів ринку до державних боргових зобов'язань тощо. Вирішення даних проблем буде вочевидь слугувати тією основою, на якій використання операцій на відкритому ринку набуде належного розвитку в якості гнучкого інструмента монетарного регулювання і впливу центробанку на кредитну активність комерційних банків, а відтак – на стан кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Іншим важливим інструментом грошово-кредитного регулювання є дисконтна політика (політика облікової ставки), суть якої полягає у змінах процента за позиками, котрі центральний банк надає комерційним банкам, що відображається на кредитному потенціалі остан-

ніх. Напрямок зміни облікової ставки центрального банку залежить від типу грошово-кредитної політики (рестрикційного чи експансивного), що спрямовується на обмеження чи розширення кредитних можливостей банківської системи, зміни попиту на банківські кредити з боку суб'єктів господарювання.

Так, у разі проведення рестрикційної грошово-кредитної політики центральний банк переслідує мету подорожчання процесу рефінансування кредитних установ, що одночасно підвищує ціну грошових ресурсів, які надаються в кредит суб'єктам підприємницької діяльності. Це безпосередньо відображається на діловій активності комерційних банків, в результаті чого знижується попит господарюючих агентів на дорогі банківські позики, що спричинює зниження рівня кредитного забезпечення підприємницької діяльності у цілому.

При експансивній грошовій політиці мета центрального банку полягає у розширенні можливостей комерційних банків щодо рефінансування, у зв'язку з чим рівень офіційної облікової ставки знижується. Дана спрямованість грошово-кредитної політики сприяє зростанню обсягів кредитних операцій комерційних банків, що відповідає завданню пожвавлення ділової активності підприємницьких структур в країні, підвищення рівня кредитного забезпечення підприємницької діяльності та стимулювання економічного росту.

У розвинутих країнах регулювання облікового кредиту центральним банком здійснюється двома способами: зміною ставки облікового процента (облікової ставки) та зміною ліміту обліку комерційних векселів. Знижуючи процентну ставку, центробанк робить свій кредит більш привабливим для комерційних банків, попит на нього зростає і, відповідно, активізується їх кредитна діяльність. Це, безумовно, позитивно може позначатися на рівні кредитного забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності. Однак, слід пам'ятати, що зниження облікової ставки зумовлює не лише зниження ставок за кредитними ресурсами комерційних банків і відповідно зростання у підприємств можливостей використовувати кредитні кошти у якості фінансових ресурсів, але і за депозитами, що у свою чергу зменшує привабливість даного виду активів для населення, обмежуючи можливості комерційних банків щодо залучення грошових ресурсів.

В умовах розвитку економіки України облікова політика не може поки що використовуватися в повному обсязі як повноцінний інструмент грошово-кредитного регулювання. Цьому заважає недостатній розвиток вексельного обігу, а також використання Національним бан-

ком України до останнього періоду часу своїх ресурсів переважно для вкладень у державні боргові зобов'язання, а не кредитування комерційних банків. Тому рефінансування комерційних банків здійснюється переважно через тендери, через операції РЕПО, навіть в порядку прямого цільового кредитування, а не через переоблік векселів чи ломбардне кредитування. В цих умовах Національний банк України змінює ставку облікового процента не скільки для досягнення цілей грошово-кредитної політики, стільки для приведення її у відповідність до динаміки показників інфляції.

У цьому зв'язку необхідно у якості проблемного моменту, відзначити, що недостатні обсяги рефінансування Національним банком України комерційних банків не дозволяють забезпечити дієвий вплив даного інструмента монетарної політики на кредитну активність банківських установ, що в певній мірі обмежує можливості останніх щодо належного управління ресурсами, а відтак і кредитного забезпечення підприємницьких структур.

Іншим важливим інструментом грошово-кредитного регулювання, в умовах формування ринкових відносин, є встановлення центральним банком норми обов'язкового резервування для банківських установ з метою підтримки їх ліквідності та обмеження мультиплікатора грошової маси. Політика обов'язкових резервів базується на функції центробанку як «банку банків», зокрема на розрахунково-касовому обслуговуванні комерційних банків. Вимоги обов'язкового резервування можуть розповсюджуватись на всі депозити чи на окремі їх види в залежності від тієї ролі, яка відводиться цьому інструменту в монетарній політиці центрального банку.

Встановлення центральним банком мінімальних резервних вимог для комерційних банків виявило можливості його впливу як на діяльність окремих кредитних установ, так і на грошову сферу економіки загалом, що вивело обов'язкові резерви у ряд найважливіших інструментів державного регулювання економічних процесів. Основною функцією мінімальних обов'язкових резервів є вплив на кредитний потенціал комерційних банків з метою регулювання грошової маси в країні, а відтак на стан кредитного забезпечення реального сектора економіки.

Загалом політика обов'язкового резервування покликана виконувати дві взаємопов'язані функції: по-перше, вона є засобом підтримання ліквідності комерційних банків з метою забезпечення стабільності їх діяльності і, по-друге, є інструментом регулювання обсягу

грошової маси в обігу. Цей інструмент грошово-кредитного регулювання має вплив на грошову масу не тільки через зміну обсягу вільних резервів, а й через зміну коефіцієнта грошового мультиплікатора та рівня процентної ставки, які надто чутливі до зміни кредитних можливостей банків. Тому в країнах з розвинутою економікою цей інструмент монетарної політики використовується рідко, як виняток, оскільки часті зміни норми обов'язкових резервів негативно впливають на діяльність комерційних банків, обмежують їхні можливості щодо розробки ефективної стратегії на порівняно тривалий період.

В залежності від ситуації, яка складається на ринку та типу політики, обраної центральним банком можлива періодична зміна нормативу обов'язкового резервування. Метою зміни нормативу обов'язкового резервування в умовах рестрикційної політики центрального банку є зменшення вільного капіталу комерційних банків, який може спрямовуватись на кредитування економічних агентів. Однак, це має і позитивний вплив – сприяє підвищенню привабливості, стабільності та надійності банківських установ для потенційних вкладників. Експансивна монетарна політика, навпаки, передбачає зниження норм обов'язкових резервів, в результаті чого збільшується масштабність банківських кредитних вкладень в економіку, підвищується ділова активність комерційних банків зокрема, та реального сектора економіки в цілому.

Отже, не викликає сумніву, що мінімальні обов'язкові резерви як інструмент грошово-кредитної політики призначені, власне, з одного боку – для досягнення тієї чи іншої цілі регулятивного впливу на економіку в цілому (забезпечення стабільності грошового обігу, реалізація антиінфляційних заходів в країні), так і для забезпечення стабільності банківської системи (обмеження або розширення кредитного потенціалу) – з іншого. Однак, практика встановлення норми обов'язкового резервування в Україні, використання Національним банком України протягом тривалого періоду часу порівняно жорсткої схеми резервування для комерційних банків, вказує на необхідність вдосконалення механізму практичного застосування мінімальних обов'язкових резервів.

Застосування диференційованої за різними критеріями системи норм обов'язкових резервів (диференціювання резервних вимог за видами банківських операцій, розподіл норм резервування за строками залучених ресурсів та за абсолютними сумами коштів, внесених на банківські депозити) сприяє підвищенню ефективності та гнучкості

даного інструмента грошово-кредитного регулювання. Ряд заходів з диференціації нормативів резервування Національним банком України вже здійснюється. Однак, на наш погляд, прийнята система лише частково вирішує проблему дієвості даного інструменту. Застосування системи диференціювання резервних вимог в залежності щодо типу банківських установ, спрямування їхніх кредитних вкладень, а саме – орієнтації кредитної політики комерційного банку на кредитне забезпечення реального сектора економіки, дозволить центрбанку в значній мірі стимулювати кредитну активність банківських установ в розрізі кредитного забезпечення тих галузей господарства і підприємницьких структур, на розвиток яких спрямовані цілі державної економічної політики.

З цього приводу, саме запровадження елементів диференціювання резервних вимог за різними критеріями, на наш погляд, слід вважати одним із найбільш перспективних напрямів розвитку обов'язкового резервування. При цьому в якості основних критеріїв найбільш доцільним видається використання таких як строки і суми залучених коштів, а також спрямування кредитної політики банків.

Викладені вище засади функціонування центрального банку в системі заходів щодо стимулювання кредитної активності комерційних банків України, визначення його місця та ролі у реалізації державного регулювання економіки та механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності, дозволяють зробити висновок: дієва взаємодія банківського та реального секторів економіки, встановлення якісно нових взаємин банківської системи з суб'єктами підприємницької діяльності можливе лише за умови гнучкого поєднання адміністративних та економічних методів регулювання центрбанком грошово-кредитної сфери з метою створення сприятливих умов для практичної реалізації механізму кредитного забезпечення, стимулювання кредитної активності комерційних банків та спрямування кредитних ресурсів останніх на кредитне забезпечення суб'єктів господарювання.

Література

1. Закон України «Про Національний банк України» від 7 грудня 2000 року № 2121-XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 1. – С. 3–47.
2. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграф книга, 2000. – 512 с. – С. 103.

3. Дорнбуш Р., Фішер С. Макроекономіка / Пер. з англ. В. Мусієнко, В. Овсієнко. – К.: Основи, 1996. – 814 с. – С. 142.
4. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. – 963 с. – С. 41.
5. Мэнкью Н.Г. Принципы экономики / Пер. з англ. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 784 с. – С. 708.

